

nie „modlitwa wessobruńska” (1, s. 65) domaga się przypisu wyjaśniającego. Synopsa Pięcioksięgu L. Rupperta (1, s. 104) winna być podana z miejscem i rokiem wydania, przynajmniej w dziele lub w bibliografii; mankament wynikły z zastąpienia bibliografii dzieła oryginalnego przez bibliografię polską. Hetyci pisze się przez samo „h” (1, s. 121). Wyjaśnienia wymagałyby „meszugge” (= prorok „szalony”), (1, s. 217). Winno być: Tritto-Zachariasz (nie Izajasza) (1, s. 321); Za 9, 9 — Mt 21, 5 (wjazd do Jeruzolimy) (1, s. 322). Od nazwy „Achaja” jest dopełniacz „Achaj” (2, s. 431); po słowach „już św. Łukasza za...” wstawić „uczni” (2, s. 432, 18 linijka). Errata w bibliografii: Winno być: Katecheta 1, s. 376), STHSO (1, s. 376), podać najnowsze wydanie *Słownika teologii biblijnej*. Dzieła zbiorowego. Redaktor naczelny X. Léon-Dufour. Tł. i opr. K. Romaniuk, Poznań 1986³; M. Kossowskiej, *Biblia w języku polskim*, Poznań 1968, tom 1 (1, s. 382), jest i tom 2: Poznań 1969; Biblia Poznańska (1, s. 381) jest w nowszym wydaniu; tak samo K. Romaniuk, *Krótki zarys historii zbawienia*, Poznań 1979² (wydanie powiększone) (1, s. 384); winno być: H. Bogacki (1, s. 388).

Ostatnie pytanie odnosi się do uznania przez Autora tezy, że Łukasz był towarzyszem podróży św. Pawła i głosicielem jego teologii, za „całkowicie obaloną” (2, s. 431). Czy istotnie?

Katowice

KS. STANISŁAW PISAREK

GERHARD VON RAD, *Teologia Starego Testamentu*. Przeł. Bogusław Widła, Warszawa 1986, „Pax”, ss. 851.

W ostatnim czasie otrzymaliśmy aż trzy opracowania całościowe „Teologii NT”. Dwie z nich to prace wybitnych polskich biblistów z KUL-u (F. Gryglewicz, H. Langkammer i J. Kudasiewicz), natomiast trzecia jest tłumaczeniem dzieła katolickiego egzegety niemieckiego, K. H. Schelklego. Głównym jest na polu teologii ST, gdzie ciągle brak gruntownych opracowań katolickich. W tej sytuacji ukazał się przekład klasycznej pracy G. von Rada (1901—1971), biblisty ewangelickiego, jednego z inicjatorów badań historycznoliterackich nad ST. Jego zainteresowania tradycjami literackimi w Biblii odzwierciedlają się w tytułach obu tomów dzieła, które redakcja polska połączyła w jeden okazałych rozmiarów wolumin.

Tom I: „Teologia historycznych tradycji Izraela”, grupuje owe tradycje w trzy wielkie działy: najobszerniej potraktowany „Sześcioksiąg” (s. 111—241), następnie wszystkie tradycje związane z królestwem Dawida („Pomazańcy Jahwe”: s. 242—278), wreszcie dział trzeci „Izrael przed Jahwe” (s. 279—359) omawia pozostałe tradycje (poza prorockimi), zebrane zwłaszcza w Psalmach i zbiorze Pism mądrościowych.

Słowa Ps 111, 4: „Zapewnił pamięć swoim cudom”, jako motto tomu I, mają podkreślić zasadność takiego ujęcia teologii ST jako refleksji nad tradycjami, przechowywanymi w pamięci Izraela.

Tom II jest bardziej jednolity. Tytuł „Teologia prorockich tradycji Izraela” jasno określa jego zawartość. Omówione są tam w dwu działach najpierw samo zjawisko profetyzmu izraelskiego (367—460), a następnie poszczególni prorocy (461—613). To wyodrębnienie tradycji prorockich stara się autor uzasadnić mocno akcentowaną tezą, że prorocy głoszą nieskuteczność dawnych czynów zbawczych Jahwe dla współczesnego sobie Izraela. Obecnie Bóg zapoczątkuje całkiem nowe dzieło zbawcze. Stąd motto drugiego tomu: „Nie wspominajcie wydarzeń minionych (...) Oto Ja dokonuję rzeczy nowej...” (Iz 43, 18 n). Kwestie reinterpretacji historii oraz eschatologii prorockiej prowadzą logicznie do ostatniego tematu książ-

ki. Kończy się ona bowiem ważnym uzupełnieniem z dziedziny hermeneutyki biblijnej („Stary i Nowy Testament”, s. 614—693), ukazującym nieprzemijalną wartość orędzia ST.

Rozdział wprowadzający („Wiara w Jahwe i sakralne instytucje Izraela”, s. 17—91) stanowi zarys historii religii Izraela i częściowo zaspakajana niedosyt spowodowany pobieżnym potraktowaniem tradycji historycznych poza Hexateuchem, a więc całego piśmiennictwa deuteronomistycznego i kronikarskiego. Do tradycji mądrościowych natomiast powrócił von Rad w ostatniej swej książce, wydanej na krótko przed jego śmiercią (*Weisheit in Israel*, Neukirchen—Vluyn 1970). Jako dopełnienie dwutomowej „Teologii ST” zasługuje ona również na polski przekład.

„Teologia” von Rada, chociaż pisana przed 30 laty, zachowuje nadal swą wartość. Mimo, że sporo twierdzeń autora uległo już przedawnieniu, może ona jeszcze długo służyć początkującym biblistom jako kompendium wiedzy o religii ST. Dla czytelnika jednak bez przygotowania wydaje się dziełem zbyt trudnym. Autor suponuje bowiem podstawową wiedzę o dziejach zbioru ksiąg ST, co w społeczeństwie naszym jest postulatem ciągle niespełnionym.

Autor nie używa pojęć tak istotnych dla katolickiej biblistyki jak kanon czy natchnienie Pisma. Nieporozumienie budzi już sformułowanie „pisma apokryficzne” tam, gdzie chodzi o księgi deuterokanoniczne w nawnictwie katolickim (s. 8). Księgi te zresztą zostały potraktowane przez autora w sposób marginalny, gdyż brak ich w Biblii protestanckiej. Warto te sprawy wyjaśnić w ewentualnym tłumaczeniu trzeciej części trylogii von Rada: wspomnianej już „Mądrości w Izraelu”.

Na uwagę zasługuje b. staranny przekład. Tłumacz, Bogusław Widła, nie tylko świetnie sobie radzi z zawitym stylem dzieła, ale — co ważniejsze — dobrze opanował zagadnienia współczesnej biblistyki. Do erraty dodałbym tylko cytat z Am 1, 2: „Jahwe z Synaju zagrzmi” (s. 433, ma być: z Syjonu). Książka wydana jest b. starannie także od strony graficznej: solidna płócienna okładka i estetyczna obwoluta.

Lublin

KS. ANTONI TRONINA

KARL MATTHIAE — WINFRIED THIEL, *Biblische Zeittafeln. Geschichtliche Abrisse, 19 chronologische Übersichten, 20 Überblickstafeln und 10 Landkarten zur alt- und neutestamentlichen Zeit*, Evangelische Verlagsanstalt, Berlin 1985, 88 s. Einführungsheft.

Naród Wybrany żył w konkretnym czasie i konkretnym świecie starożytnego Wschodu, który oddziaływał na niego w różny sposób. Ramy kultur państw ościennych wyciskały na nim wielokrotnie swoje własne piętno. Świadcstwo biblijne o tamtych czasach przekazuje nam blisko 40 imion różnych bogiń i bóstw pogańskich. (Zob. E. Sitarz, *Kulturen am Rande der Bibel. Sachbuch über Völker und Götter im Geschichtsfeld Israels*, KBW, Stuttgart 1983, 9 n). Raz po raz teksty biblijne mówią nam o prowadzonych przez Izraelitów wojnach, wędrówkach, okresach wzlotu i upadku. Stąd do *Sitz im Leben* tamtego okresu należy także poznanie historycznych stosunków i zależności w jakie uwikłane było państwo izraelskie. Współczesnemu czytelnikowi — jak się powszechnie wydaje — nie chodzi tyle o naukowe ujmowanie tego typu zagadnień, ile raczej o pewne konkretne pomoce, jakieś synoptyczne zestawy, genealogie, które umożliwią mu przy czytaniu ST zobrazowanie danego okresu w dziejach Narodu Wybranego. Temu właśnie ma służyć praca K. Matthiae i W. Thiela.